

Llibres

SHARON L. JAMES & SHEILA DILLON (Eds.)

A Companion to Women in the Ancient World.

Wiley-Blackwell, 2012.

650 pàgines.

Tal i com es recull al seu títol, *A Companion to Women in the Ancient World*, aquest volum de la coneguda sèrie de guies acadèmiques publicades per Wiley-Blackwell constitueix una valuosa i miscel·lània guia concebuda per a aproximar-se als diversos motius relacionats amb el món de la dona en l'Antiguitat.

Les seues editores Sharon L. James, professora de la Universitat de Carolina del Nord a Chapel Hill i estudiosa de la dona en la literatura llatina, i Sheila Dillon, especialista en Arts plàstiques i visuals de la Universitat de Duke, han reunit un nombrós grup d'especialistes de matèries ben diverses que ofereixen breus estudis sempre focalitzats en la dona.

Cadascun dels assaigs, després d'oferir un breu i molt pràctic resum introductori de l'estat de la qüestió, n'exposa el contingut i les intencions, necessàriament limitats a l'extensió màxima de deu pàgines. Són també profitosos els suggeriments finals de lectures més detallades i la bibliografia corresponent amb què indagar amb més profunditat els temes tractats.

A més dels assaigs, s'han inserit uns estudis de casos més particulars de breu extensió, quatre pàgines com a màxim, que descriuen temes més concrets.

Els trenta-nou treballs han estat distribuïts en cinc períodes temàtics que abasten des de la Prehistòria fins l'adveniment del Cristianisme. En cadascun d'ells, a més, hom ofereix la perspectiva de diverses especialitats, com ara l'antropologia, la filologia, la sociologia o l'estudi de l'art.

En molts dels casos, les autores suggereixen els camins per a la investigació de caire feminista dels motius tractats.

En la seua part final, el volum consta de l'àmplia bibliografia referida pels especialistes als seus articles, que esdevé d'obligat coneixement en els estudis de gènere actuals i permet d'aprofundir a la investigació.

A més s'hi ofereix un índex de dones tot seguint una classificació entre dones bíbliques o apòcrifes, deesses o dones llegendàries, dones històriques (o així denominades) i dones literàries o fictícies.

A aquest primer segueix un segon índex que inclou els acostumats motius generals de l'avortament, el matrimoni, la medicina o els funerals, als quals s'afegeixen altres menys freqüentats en els estudis com ara el cabell, el calçat o l'estudi dels esquelets.

Manca, emperò, aquest volum d'un índex d'autors i passatges citats que facilitaria la seua contribució a l'estudi parcial dels autors, obres i gèneres, i faria en molts casos més còmoda la seua consulta.

Les il·lustracions, en blanc i negre, no són un element indispensable de l'obra, però serveixen de recolzament a l'exposició dels assaigs. Apareixen relacionades després de l'índex general i recullen des de mapes esquemàtics de l'Antiguitat, a figures de ceràmica, inscripcions, escultures i relleus i, fins i tot, alguna gràfica explicativa.

Val a dir que les editores han considerat oportú oferir la llista d'especialistes que intervenen a l'obra amb una succinta presentació professional i una breu descripció de la seua tasca investigadora, fet digne d'agrair.

El primer dels cinc períodes en què hom divideix l'obra abasta les cultures anteriors a Atenes i Roma, tot tractant motius com ara la deessa mare en la Prehistòria i la seua discutida connexió amb un pretès antic matriarcat, o l'estudi de les dones a Mesopotàmia, a l'antic Egipte i a l'edat de bronze del Mediterrani, principalment en la cultura minoica i micènica. A més hi ha una breu aproximació al motiu de l'estudi de la dona a la *Iliada* y l'*Odissea* dins de la seua complexitat entre literatura oral i història. Per a finalitzar, trobem una revisió de la figura femenina en la cultura etrusca, tot partint de la suggerent i exòtica descripció d'Ateneu i de la posterior visió grecoromana que se'n deriva.

El segon període consta de treballs circumscrits a les èpoques arcaica i clàssica grega. Comença amb el breu estudi sobre les relacions prematrimonials d'una jove soltera a partir del controvertit poema d'Arquíloc conservat al papir de Colònia. Segueix un breu assaig respecte a les teories, ideologies i conceptes que relacionen la dona amb la polis arcaica i clàssica. En tercer lloc, hi ha una exposició de problemes metodològics que condicionen l'estudi de les lleis en relació amb la dona en la seua vida pública, en el matrimoni, adulteri i divorci o en els processos legals. Quant a la visió que la medicina antiga tenia sobre la dona en sí mateixa i respecte a l'home, un quart article repassa la visió de la dona com a objecte de la teoria i pràctica mèdica, així com el seu paper en la reproducció i la seua funció curativa. El cinquè article consta de la informació que es deriva de l'anàlisi dels esquelets sobre aspectes vitals i de salut de la dona grega antiga, inclosos els dietètics i les infeccions i les anèmies. D'altra banda, un estudi descriu la problemàtica de la interpretació de les pintures sobre ceràmica, que constitueixen una de les més riques fonts per a l'estudi de la dona en l'Antiguitat i n'ofereix exemples de casos concrets. Segueixen estudis sobre les possibles interpretacions de la mirada fixa dels atenesos envers la dona espartana a partir dels vasos ceràmics en què aquestes dones apareixen en contextos que els atenesos consideraven masculins, com ara l'atletisme o el simposi. També a partir de l'anàlisi de l'escultura d'època arcaica i clàssica, se susciten un seguit de qüestions metodològiques sobre la interpretació del ric corpus d'imatges femenines. S'hi uneix molt adientment, a més, un altre treball sobre els vestits i adorns d'aquestes dues èpoques. Pel que fa a la religió, comptem amb un article sobre la relació entre la dona i la religió grega, que tracta sobre la participació de les dones en diverses festivitats com ara les Tesmofòries i

les Braurònies, i un segon article que repassa la relació de les dones amb la religió romana, el seu paper com a sacerdotesses, les característiques del culte domèstic, i que també planteja els nous camins d'estudi sobre la dona en la religió romana. Tanca aquest segon període un estudi de la dona a la Magna Grècia que observa les diferències culturals amb la Grècia oriental en el cas particular de les dones.

La tercera part abasta els períodes hel·lenístic i republicà, tot titulant-se «Dones en un món cosmopolita».

Aquest cosmopolitisme sembla veure's reflectit en la varietat de temes tractats. Comença amb un breu estudi particular de les figures femenines de Tanagra, al qual segueix una anàlisi concreta del paper de les esclaves domèstiques en la comèdia romana; en tercer lloc, una descripció del patrocini femení tant a la Grècia hel·lenística com al període republicà romà. Comptem, a més, amb un estudi de les esteles funeràries que ofereixen figures femenines i també text, i amb un altre estudi centrat en el retrat femení de les escultures del període hel·lenístic amb anàlisis més detallades. De tornada al gènere teatral, llegim un article sobre la dona i la família en la comèdia de Menandre, en què s'incideix en el paper d'esposa, mare o filla. Al terreny de l'antropologia pertany una anàlisi del gènere i els espais públics i privats, ja siga dels espais domèstics, ja comercials i polítics o administratius. Un altre article centra el seu estudi a la relació entre la dona i la monarquia en la tradició macedònica, en què el concepte més ample d'*oïkos* va permetre que les dones tinguessen un paper públic més actiu que a la resta de Grècia; a tall d'exemple Eurídice, mare de Filip II i Olímpia, l'esposa. D'altra banda, a partir de la papirologia es pot oferir una visió de la dona real de l'Egipte ptolemaic, ja que als papirs trobem peticions, contractes, testaments, cartes privades que ens permeten un accés directe i immediat a la realitat de la dona de classe no alta. En el context religiós, un altre article realitza una incursió en l'estudi de la dona jueva i la seua presència en el seu context social i religiós de l'Antiguitat, tot desvelant que difícilment hom troba diferències substancials amb les dones no jueves de la mateixa societat. Sobre la il·lustració del gènere femení, l'article dedicat a les dones, l'educació i la filosofia en les seues conclusions revela el freqüent aïllament de l'educació donada als homes. Tanca aquesta tercera part un estudi particular del subgrup de dones d'alta alcúrnia de la generació del 63 aC, com ara Terència o Fúlvia, que van mostrar tenir un gran poder per a moure afers d'estat.

Arribats al quart capítol, que recull treballs sobre l'època de l'origen de l'imperi, llegim un breu comentari particular sobre la princesa fenícia Dido, embogida d'amor, en Virgili. Un segon article explora els canvis socials, polítics i legals que afectaren les dones durant els quaranta anys de l'època augusta de Roma i les seues conseqüències. Un tercer treball revisa la presència de les dones en la literatura d'aquesta època, als gèneres satíric i líric, a l'elegia i l'èpica, i a la història i l'oratória. L'estudi de l'arqueologia pompeiana és motiu de reflexió en un altre article que tracta d'esbrinar el paper social de les femines a l'esfera de la *domus* però també a la societat del segle I en aquesta badia dominada pel Vesuvi. En l'esfera de l'art, hom ofereix una anàlisi del retrat femení a començaments de l'imperi, tot al·ludint a personatges tan coneguts com ara Lívia, Antònia Menor o Agripina la Jove.

Finalment i seguint amb els retrats, tanca aquest capítol l'estudi sobre les imatges de la dona a l'Egipte sota domini romà.

El cinqué i últim capítol oferit en aquest volum inclou treballs circumscrits a l'època de l'imperi que condueix al Cristianisme romà. Des de la perspectiva dels retrats un breu comentari particular analitza escultures i relleus de la ciutat de Palmira. Segueix un estudi de la literatura romana imperial que esbrina la gran diversitat d'imatges femenines en les obres d'una època de profunds canvis. De nou el retrat femení i el patrocini són objecte d'estudi en un tercer article que se centra en el període de l'alt imperi. Un altre estudi aborda l'anàlisi de la dona a la Britània romana i alerta sobre les visions esbiaixades dels autors antics i també dels estudiosos moderns, mentre aconsella un tractament de les fonts més acurat. El rol femení en la vida pública de les ciutats de l'est de l'imperi és motiu d'un nou article que tracta diversos temes com ara la salut o l'honor públic. Una altra contribució subratlla que el caràcter estereotipat de l'epigrafia romana dificulta l'anàlisi detallada de les figures femenines al·ludides als monuments i qüestiona fins quin punt les virtuts que s'hi atorguen a les dones no són producte de la visió masculina. El següent article estudia, com d'altres, aspectes de la dona en una regió determinada, com ara l'Egipte de finals de l'imperi. En el camp de l'art, una altra contribució revisa les representacions de dones al final de l'imperi i al començament de la cultura bizantina. Finalment, l'últim article d'aquest capítol i d'aquesta guia reflexiona de quina manera particular viurien les dones el llarg procés de la cristianització romana i si els era més o menys atractiu que als homes, pregunta de difícil resposta que hauria de ser contestada a partir de l'anàlisi de les dones de diversa condició i classe social.

Jordi Pérez Asensio
Universitat de València